

Становище

За дисертационния труд на Христо Анастасов Беров „Балканската държава и балканският индустриалец: Социално-икономически профили на модернизацията и индустриализацията по примера на Сърбия и България (1878-1912)

Дисертационният труд на Христо Беров е посветен на проблем, който не е нов за световната историография, но е сравнително нов за българската. В самото начало искам да подчертая, че изследваният проблем е дисертабилен и това личи от значителната теоретическа литература, внимателно анализирана от дисертанта. Това че е дисертабилен и важен, съвсем не означава, че е изяснен и дисертантът сполучливо е включил в подзаглавието на първа глава думата „лутания“. Нивото на тези лутания, неяснотите при разглеждане на модернизацията в различните страни е предопределило и един сравнително рядко използван подход – извеждане на теоретическия анализ в отделна глава, а не както е обичайно той да е част от увода.

Приемам и изведеният още в заглавието стремеж за един по-необичаен подход към изследването на ролята на индустриализацията в модернизацията – погледът пречупен през историческата съдба на личностите, които стоят в основата на тази индустриализация в двете страни.

Напълно приемам разсъжденията на дисертанта за условността на долната хронологическа граница на дисертацията. Въобще, отдавна смятам, че донякъде, вероятно защото сме се вторачили в собственото си развитие, надценяваме ролята на Берлинския конгрес за Балканите въобще. Икато посочва и Беров, той трудно може да мине за категорична граница в процеси, които определено са стартирали в сръбското общество далеч преди него, докато при българското разликата по-скоро е в определени аспекти като пренасочване на търговски потоци, митническа политика и т. нат.

Горната граница на изследването е значително по-логична, доколкото периодът на войните налага съвсем други изисквания на стопанството на двете страни.

Логичен е упорът върху индустриализацията като основна характеристика на модернизацията, макар и с уговорките, които прави Христо Беров, но да не забравяме, че

през 19-20 в. има и примери за общества, които успешно се модернизират на основата не на индустриализацията, а на селското стопанство да речем – само като пример Нова Зеландия и Дания – в които индустриализацията иде на по-късен етап. С което искам да кажа, че е съвсем логично да сме предпазливи, когато говорим за модели.

Двете основни глави на дисертация са в рамките на възможното едва ли не огледални като структура, което позволява и да се сравнения със сравнително висока степен на достоверност. Разбира се, една от основните пречки, на които и дисертантът се е спрял обширно и разсъжденията му са убедителни е характерът на изворовия материал, д който е трябвало да борави. Статистическите данни в двете страни са събирани на различни времеви отрязъци, често следвайки различни методологии и въвеждайки различни статистически верни единици. Бурното историческо развитие и на двете държави през 20-то столетие е допринесло немалка част от историческото градиво да е попиляно при премествания, бомбардировки, пожари, небрежно отношение, та и при заплануваните периодични прочиствания на архивните фондове. Затова и изводите, които Беров прави са по необходимост предпазливи.

Твърде интересни са страниците и в двете глави, в които дисертантът проследява мятането в общественото съзнание при търсене на пътя, който трябва да поемат Сърбия и България, ролята на устойчивия мит за едни патриархални общества с условно материално равенство, опасенията, че индустриализацията и модернизацията ще подроят основите на тази Аркадия и усилията да се подкрепя земеделието, макар и не с ускорена механизация на процесите в него.

Съгласен съм с автора, че и Сърбия и България към 1912 г. си остават слабо урбанизирани общества, но значението на този фактор не би трябвало да се преекспонира. Да не забравяме, че и Манчестер в началото на индустриалната революция в Англия е едно десет хилядно градче и дори в началото на 19-и век, когато е безспорният индустриален лидер на страната е едва 90 хил., а и периодът, който Беров изследва е твърде къс – по-малко от четири десетилетия (и все пак, както самият той посочва за това време градското население на България се увеличава близо наполовина, което е един впечатляващ ръст). Всъщност важното е, че и в двете страни пазарът за продукцията на индустрията е твърде

стеснен, а да се конкурира тя с европейската не може и дума да става, разбира се. Това дисертантът споменава, но ми се струва, че можеше да има и по-задълбочен анализ на пазара в двете страни. Осъзнавам трудностите, които биха стояли пред подобен анализ, но все пак трябва да се направи максимално усилие.

Убедителен е изводът, че и двете държави, макар и с известни различия се насочват към сходни сфери за индустриализация – военното дело, текстилната индустрия и т. нат. Това, впрочем предопределя и почти несъществуващата взаимна търговия на индустриални продукти.

Съвсем правилно дисертантът подчертава и незадоволителната концентрация на индустриалното производство и в двете страна, преобладаването на дребни предприятия, чиито собственици нямат материалните възможности да инвестират в модернизацията им, ролята на корупцията и мудната бюрокрация за отблъскване на чуждите инвестиции.

Одобрявам и подробното изследване на ролята на държавата в Сърбия и България за индустриализацията – и като инвестиции – най-вече във военното производство, но преди всичко като законодателна дейност.

Очаквах да видя в работата и едно сравнение на качествата на работната сила при индустриализацията – образователното ниво на работниците, кой става низов и среден ръководител в по-големите предприятия и т. нат.

В крайна сметка индустриализацията си остава на едно доста ниско ниво и впечатляващите темпове на развитието ѝ идат преди всичко от ниската база за сравнение.

След впечатляващите изложения и сравнения за индустриализацията на двете страни, един от основните приноси на дисертационния труд е това, което авторът сполучливо назовава „лицата зад числата“. И тук приликите между двете страни са немалко. Бих изброил няколко от най-впечатляващите: доста от предприятията са родени като резултат от сдружаването на няколко лица – очевидно тенденция, родена от липсата на достатъчно значими индивидуални капитали; при първото поколение нивото на образованост е ниско (в България по-високо като правило от Сърбия), но първопроходците полагат усилия да осигурят необходимото образование на наследниците си; и в двете страни ролята на чуждите предприемачи е значителна, но съвсем не и определяща. Има и

разлики – в сръбската индустриализация влагат капитали сърби от Войводина и Унгария, докато за България подобни примери като изключим братя Георгиеви са сравнително малко. Като положителна страна на изследването бих посочил, че въпреки различните възможности, които е имал Беров да работи в български и сръбски архиви, анализът на предприемачите от двете страни е на сходно ниво, не се набляга прекомерно на България за сметка на Сърбия.

Приемам напълно изводите, които дисертантът прави в своето заключение и ако мога да обобщя – те не са радикално нови в сравнение с вече направените от други изследователи, но в доста отношения са по-точни, по-нюансирани и по-добре защитени с изворовия материал.

Двете таблици приложени към дисертацията са изключително ценни и дават възможности и на други историци да направят свои заключения по тези или сходни проблеми.

В заключение давам положителната си оценка за представената дисертация и призовавам колегите си от научното жури и те да дадат своя положителен вот.

Чл. кор. проф. дин Иван Илчев

15.05.2015